

érdekében a vb szükségesnek tartja, hogy a kinevezendő új főszerkesztő személyi változtatásokra tegyen javaslatot." Az új főszerkesztő! Mintha én már nem is lennék! Gyorsan dolgoztak akkoriban Debrecenben. (...)

Tüskés Tibor július közepéig még szerkeszthette a pécsi Jelenkort. Engem már január elején leváltottak. Az én bűnöm, az én vétkem, a debreceni Alföld tévedése és torzítása nagyobb volt, mint a pécsi Jelenkoré. Azonnal megtorlandó.

JUHÁSZ BÉLA

Jegyzetek az Alföld történetéhez

1.

Amikor 1951 őszén a debreceni egyetemre kerültem (akkor még nem kapta meg Kossuth Lajos nevét), Koczogh Ákos nemcsak a tanárunk volt. Különleges státusban láttuk: ő volt szemünkben „a szerkesztő”, az akkor még *Építünk* ritkán sorjázó számainak, a Debrecenben megjelenő egyetlen folyóiratnak a szerkesztője. Íróasztalán mindig kéziratokat láttunk, meg a lap addig megjelent számait. Kereste velünk a beszélgetési alkalmakat, a tanár és a szerkesztő szétválaszthatatlan érdeklődését, kereső figyelmét tapasztaltuk. Mindig észrevettem bennünk valamit, és mindig mondott olyasmit, ami nyomán sürgősen kerestük az olvasnivalókat. Hamar sor került a XII-es tanteremben egy elemző-értékelő folyóiratvitára is. Beleláthattunk a műhely belső szerkezetébe, gondjaiba, törekvéseibe. Egyetemi életünk részévé vált a lap, vele a kortárs magyar irodalom, az élő irodalom konfliktusos belső mozgása. Középpontjában — az idő erős nyomatékával — a kor, ideológia, valóság és az irodalom, esztétikai viszonyával, sajátos problémáival.

1953-tól rendszeresen kaptam recenziós feladatokat. Koczogh Ákos már az 1950-es évek közepén tudatosan igyekezett a fiatal kritikusok figyelmét a környező országok és az ott élő magyar nemzetiségek irodalma felé fordítani. Leváltás és betiltás, majd bizonytalan újrakezdés és ismét leváltás után, 1962-ben Mocsár Gábor már a harmadik főszerkesztője lett az Alföldnek. Amikor megkapta a megbízást, átalakított szerkesztőségébe meghívott rovatvezetőnek, szigorú munkamegosztás nélkül. Ennek immár 28 éve. Mocsár után dolgoztam Baranyai Imre mellett is, majd Kovács Kálmán korszakában főszerkesztő-helyettesként. És amikor ő nagyobb tudományos terve érdekében szabadságra ment a laptól, 1976-ban megbízott, majd lemondása után, 1978-tól kinevezett főszerkesztője lettem a folyóiratnak. Egyre inkább életem meghatározó részévé vált a szerkesztői munka.

Az előttem volt főszerkesztők közül senki sem él. Mintha ez önmagában is illusztrálná a tételt: a mögöttünk maradt évtizedekben nem volt életet hosszító foglalkozás a felelős szerkesztői. És valóban: az Alföld első három főszerkesztőjét leváltották, a negyedik — nehéz szívvel írom le — öngyilkos lett. Pedig ő volt a szerkesztők sorában a legfiatalabb. Igaz, ő követte legszorosabban a politika diktálta „vonalat” is. Lehetséges itt valaminő összefüggés? A szimpla leegysze-

rúsítás szintjén nem. De az élet tragikus elvetésének mozdulatában szétválaszthatatlan tényezők együttese játszik szerepet, nehezen meghatározható mozzanatok is. A lélek kohójából rejtett utakon lávázik föl az indulat. Aki a korabeli „közélet” olyan elkötelezettje volt, látszólag sikeres „kádere”, az nem juthatott volna ilyen keserűen végletes és végleges konzekvenciára, ha érvényesül e közéletiség egészséges megtartó hatása. Ha lett volna ilyen hatás.

Irodalom és politika, irodalmi élet és ideológia túlságosan szorosra zárt, kényszerű kapcsolata drasztikusan ártott a művészetek, az irodalom autonóm létének, természetes belső mozgástörvényei érvényesülésének. Ez évek leltára más körülmények között elkerülhető konfliktusok tömegét, és persze súlyos esztétikai veszteségeket jelez. Az ún. „kézi vezérlésű” irányítás, a hatalmi szóval való külső beleszólás rendszere nehezen kezelhető disszonanciákkal terhelte a szerkesztői munkát, állandósult stresszhatás alatt tartotta a szerkesztőt.

Az évtizedek során felhalmozódott tapasztalat abban segített, hogy a kicövekelte határok között minden lehetőséget kihasználjunk, e határokat szívósan feszegessük, hogy minél többet megvalósíthassunk irodalmi programunkból, törekvéseinkből. E folyamat dokumentumai ott találhatóak évfolyamainkban. Mindenesetre a célszerű, tudatosan választott módszerek segítettek a mozgástér tágításában-növelésében. Nem volt teljesen reménytelen ez a vállalkozás. Az idő teltével, ha nem kevés szorongattatások közepette is, mind többet meg lehetett valósítani a saját célokból, vállalásokból. Olyannyira, hogy amikor legutóbb — történelmi léptékű fordulattal — megindult a rendszerváltás folyamata, a lap történetének nem kellett merőben új fejezetet indítani, tisztes lehetőségei maradtak a folytatásnak. Természetesen nem a politikai-művelődéspolitikai, hanem a szellemi-irodalmi kontinuitásnak.

2.

Az Építünk-Alföld történetének első szakasza 1950-től 1957-ig tart. Az induló számok erősen a kor szüleményei voltak; 1952-ben jelent meg először igazán jelentékeny szám, a Móricz-émlékszám, már irodalomtörténeti érdekű-értékű közleményekkel; 1954-ben történt meg a névcsere, az Alföld első fölívélése azonban csak 1955—56-ban következett be, tetőzve az 1957-es egyetlen számmal. Sajátos és sajnálatos, hogy éppen e miatt vagy ez után tiltották be a folyóiratot. A tiltást ugyan, azt hiszem, nem lehet dokumentálni, hiszen a szokásos eljárás nem hagyott bizonyítékot. Ám tény: ezután mintegy másfél évig „szünetelt” a lap megjelenése. Miért nincs mégsem az évfolyamok számozásában hézag? Mert 1957 elején még megjelent egy szám, az említett; 1958 végén pedig már ismét napvilágot látott egy új szám. E két évfolyamot tehát egy-egy megjelenés reprezentálja, így nincs év folyóiratszám nélkül. 1957-ben a magyar folyóiratirodalomban nagy hiátus keletkezett. Összel jelent meg a Kortárs első száma, azt megelőzően csupán az Alföld adott életjelt magáról.

Most csak az első hét év politikailag annyira meghatározott nyitányára és fináléjára vessünk pillantást. A „DEBRECEN 1950 NYARÁN” jellel olvasható induló szám program és szerkesztői gyakorlat különös, kordokumentum értékű tanúságtétele. Szerkesztője nincs név szerint feltüntetve, de beköszöntő cikkét Komjáthy István jegyezte. Valójában politikai program ez, bombasztikus szándéknyilatkozat az uralkodóvá vált dogmatikus-voluntarista

követelményeket is lelkesen túllícitáló szellemben. Sorolja a sztahanovisták példátlan hőstetteit, ők mutatják „a biztos győzelem sugaras útját”. A siker háttere természetesen az, hogy „tanítványai lehetünk Sztálin nagyszerű fiainak”. Vallomás és munkaprogram: „Eleget teszünk a nép rendelkezéseinek”. Hogy miféle rendelkezésekről van szó, arról a szám végén közölt — bizonyára manipulált — olvasói levelek adnak hírt. „Írjanak arról, hogyan dolgoznak a népnevelők, hogy viszik a Párt politikáját a munkások közé. Hogy dolgozunk az üzemben”. „Írják meg, ami fejlődésünket, termelésünket a közönség érdekében előmozdítja”. Nos, megírták. A szerkesztők meg közölték.

Mindez az irodalom szerepének, lehetőségeinek és feladatainak teljes félreértése, a művészetekre kényszerített totális értékzavar. Voltaképpen provokáció a valódi irodalom ellen.

A szerkesztés gyakorlata azonban mégsem lehet ennyire szimplán naiv és hamis. Gyorsan kialakul valamiféle ellenpontozás kényszerű taktikája. Megadni a jelszavak adóját, de áldozni valamennyit a művészet istenének is. Igaz ugyan, hogy ebből bántó keverék jön létre, provincializmus és magasabb igény keveréke, regionalizmus és némi megőrzött irodalmi távlatosság. A költő verset ír az alkotmány negyvenhatodik paragrafusára, a regényíró pedig így kezdi epikus beszédét: „A Vagongyár homlokzatán csillog az »Élüzem«-jelvény”. De műfordítás jelenik meg J. Wolker és M. Beniuc verseiből, tanulmány a régi idők nagy grúz költőjéről, Rusztaveliről. Már az első számban.

↓ Az érték látványos növekedése az Alföldben az ötvenes évek közepétől észlelhető. Koczogh Akos mozgósítja széles körű kapcsolatait az írói világban, egyre-másra közli a debreceni alkotók mellett az irodalmi élvonal jeleseit. Volt olyan Alföld-szám, amelyben Szabó Lőrinc huszonkét szonettje jelent meg a Huszonhatodik év című ciklusból. Majd Illyés Gyula tisztázó igényű tanulmánya Szabó Lőrincről, Weöres Sándor versei, Németh László II. József című drámája, prózával szerepelt Kodolányi, Remenyik Zsigmond, Szabó Pál, Veres Péter, Cseres Tibor, Kolozsvári Grandpierre Emil, még Mándy Iván is. Koczogh, az egyetemen a világirodalmi tanszék vezetője, természetesen rendszeresen közölt műfordításokat, nem akárkiktól. Átültetői: Szabó Lőrinc, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Rónay György, Fodor András. Támogatja a fiatalokat, ismételten szerepelteti Ratkó Józsefet, Buda Ferencet, Kalász Lászlót, Stetka Évát; Erdélyből már ekkor Kányádi Sándort és Páskándi Gézát, kritikai figyelmet kap Sütő András. Jelentős tanulmányok sorával szab mértéket Barta János, akinek vitázó kedve is megmutatkozik.

Az 1957-es szám: antológiányi terjedelem, ismét nagy névsor, kiemelkedő jelentőségű írások, az eddigi leggazdagabb összeállítás műfordításokból (Karel Capektól és Mirosláv Krležsától Rabindranath Tagore-ig), fontos tanulmányok, igényes kritikák sorozata (a legjelentősebb művekről kettős kritikák). De ez a szám voltaképpen az 1956 végén már meg nem jelent hatodiknak a kész anyagát hozta, „október utáni” írás jószerint egy van benne, a lap végén olvasható publicisztika Mocsár Gábor tollából. Kissé a kor fölé emelt összeállítás. Mocsár az újrakezdés lehetséges programját vázolja. Felelevenítené az Ady Társaság hagyományát, önálló könyvkiadó alapítását sürgeti (csak három évtized múltán valósult meg!), az Alföld további folyamatos megjelenését szorgalmazza, noha tudja: „csak éppen engedély nincs” rá, ezért kénytelen „félíg-meddig posthumusnak” tekinteni az éppen megjelentet is. Szeretne még egy újabb, fűgőbb, sűrűbben jelentkező lapot. Úgy tudja: „az Alföld annyira el van látva kéziratokkal,

hogy három számot akár most, azonnal ki lehetne adni belőle". Nos, nem hatotta meg azokat, akiknek hatalmukban állt a döntés. Ezek a számok nem jelenhettek meg. Sőt a főszerkesztő kezéből végleg kiűtötték a lapot, úgy emlékszem, felrötták neki, hogy e szám kiadására nem szerzett külön engedélyt. Ő az elmaradt 56-os utolsó szám kiadási jogára hivatkozott. De bűne volt az is, hogy némi szerepet vállalt az októberi, megújulást célzó eseményekben, a kizökkent idő helyreállítását remélve. Ezért aztán egyetemi katedrájától is megfosztották. Előbb letartóztatásban is volt, vizsgálati fogságban. Nemcsak őt magát távolították el fegyelmi úton az egyetemről, hanem Julow Viktort is, tanszékét pedig felszámolták, megszüntették. Meglepő eljárás, de épp így jellemző. Pedig nagy szükség lett volna a világirodalom szervezett oktatására a szakemberképzésben. (Ahhoz is három évtized kellett, hogy ez a tanszék újra szerveződhessen! Szükséges volt hozzá, hogy legyen valaki, akit az illetékesek katedrához akartak juttatni, amit csak e tanszék révén valósíthattak meg. De mégis: végre ismét lett tanszék.)

A politikailag „nem kívánatos” főszerkesztő lejárataására a Hajdú-Bihari Napló egyik újságírója illetéktelenül nyilvánosságra hozta Koczognak a Déri Múzeumban elhelyezett naplója mindazon részleteit, amelyek éppen ekkor kívántak a legkevésbé nyomdafestéket, és jogilag sem voltak közzétehetőek. Úgy vélték, a (politikai) cél majd szentesíti a tisztességtelen eszközt. A folytatásos közlések és kommentárok heteken át táplálták kisszerűen a pletykaéhséget, pletykahangulatot teremtettek, megosztva az értelmiségi közvéleményt Debrecenben. A nemtelen história csattanója: amikor 1958 második felében megnyílt a lehetőség az Alföld újraindítására, akkor ez az újságíró lett az irodalmi folyóirat új főszerkesztője, Koczogh Ákos utódja. Fábíán Sándor szempontjából is szomorú történet ez, hiszen ő — emlékezetem szerint — nem volt rosszindulatú ember, de ebben az esetben hagyta magát manipulálni, torz törekvések eszközévé tenni. Hogyan lehetett ő az Alföld második főszerkesztője? Nyilvánvalóan a politikai bizalom kegyéből. Ez a bizalom akkor a kiválasztás legfőbb meghatározója volt! Fábíán Sándornak azonban írói ambíciói is voltak, publikált a szépprózai műnem igaztatásában, a dilettantizmus buktatóit azonban nem sikerült egészen elkerülnie.

Fábíán Sándor felelős szerkesztésével a kéthavonként megjelenő lap első száma az 1958. november—decemberi volt, az utolsó pedig 1962. 3. (május—június). Hosszas szünet után indult ismét az Alföld, érthető, hogy szerkesztőségi bevezető kíváncsított az élére. Aláírás nélkül jelent meg. A gondolatkapcsolások és stílusjegyek arra engednek következtetni, hogy e beköszöntő cikket nem a frissen kinevezett felelős szerkesztő írta, hanem a szerkesztőbizottság egyik aktív tagja, Mocsár Gábor. Ő írta — mint láttuk — a lap előző periódusának utolsó számába is az új tennivalókat körvonalazó publicisztikát. Így az ő személye némiképpen össze is köti a nagy pauzával elválasztott két számot. Amely két szám között azonban szembetűnőek voltak a különbségek. Az új elgondolás jegyében most szorosabban debreceni lapot akarnak szerkeszteni, az első szám munkatársai túlnyomórészt itteni szerzők. Hiányzik a Koczogh Ákos idején már megszokott nagy névsor felvonultatása, az irodalmi élvonal szerepeltetése, a fővárossal való termékeny „kooperáció”. Az is jól látható, hogy visszaszorulnak a műfordítások, az érdeklődés köre szűkül, megmarad — majdnem kizárólag — a magyar irodalom térségében, dominánsan a régió szerzőivel.

Az *Újra megjelenünk* című beköszöntő írás igen tanulságosan kezeli a feladatát. A debreceni hagyományról szól bővebben, beleértve a debreceniség sajátos ellentmondásait is; és kapcsolódva ehhez, a vidék-főváros viszonyról, konfliktusairól, az esélyegyenlőtlenségről. Koczogh Ákos ugyan már elhárította a provincializmus leselkedő veszélyét, az új program azonban visszahozza azt, ezért a bevezető eleve tudatos harcot hirdet ellene. A politika nyomasztó igényét csak általánosságban fogalmazva igyekszik kielégíteni: „Alku nélkül, eszmékkel nem kalmárkodva, szocialista társadalmi talajból fakadó szocialista irodalmat és kultúrát akarunk, ápolunk és nevelgetünk a magunk tehetsége szerint”. Nyilvánvalóan számolni kellett az előd-folyóirattól való elhatárolódás követelményével is. A szöveg írója úgy taktikázik, hogy a provincializmus veszélyének elhárítására helyezi a hangsúlyt, és ennek módját konkretizálja némiképp, kritikai elemet illesztve a gondolatba: „Nem úgy akarunk nem-provinciálisak lenni, ahogy néhanapján az előd Alföld akart az utóbbi egy-két évben: *alig akadt* debreceni név a tartalomjegyzékében, országos lap szerepét játszva akart megszabadulni a provincializmus árnyékától”. E gondolat voltaképpen a Mocsár Gáboré, nemcsak a pillanatnyi igény mondatja vele. Itt azonban a téma és feladat illetően való kezelése alkalmas volt arra is, hogy ne kelljen közelebről és konkrétábban állást foglalnia a közelmúlt történéseinek a megítélésében, az aktuális politikai és irodalompolitikai kérdésekben.

Elkerülhetetlen volt a lap színvonalának bizonyos fokú visszaesése, az egyenletlenség, a zavaró szerkesztői kompromisszumok, a gondos és szakszerű műhelymunka hiánya. Még a technikai hibák bántó elszaporodása is dokumentálja ezt: a Fábíán szerkesztette utolsó szám végén szövegkorrekciók egész sora jelent meg. Nagyon nehéz periódus után, az 1960-as évek elejére — a konszolidáció nyomán — fellendülés kezdődött irodalmunkban, emelkedett az irodalmi élet, az organizáció igény szintje is. Látszott: tarthatatlan az Alföld szerkesztőségében kialakult helyzet, újítani kell, ehhez pedig biztosítani a személyi feltételt, a magasabb színvonalú vezetést. A felelős szerkesztő leváltásának ezúttal szakmai oka volt, de politikai döntés állította elő ezt a helyzetet a korábbi megalapozatlan kinevezési gesztussal. A képbe azonban beletartozik, hogy még Fábíán Sándor sem kerülhette el szerkesztői munkájával a politika olykori rosszallását, felelősségre vonását. Például akkor, amikor az 1961-es évfolyam 3. számában közölték Bakoss Tibor: *Államilag „támogatott” házak* című tollrajzát, amely — címének megfelelően — gerendákkal megtámasztott düledező házakat mutat. Ám elfelejtették feltüntetni a grafika keletkezési idejét (1911), a képet aztán a korabeli állapotokra célzónak minősítették, tehát ellenségesnek. A szerkesztőt keményen megrótták durva hibájáért.

Az Alföld történetének harmadik szakasza Mocsár Gábor nevéhez kötődik. Nagyon karakteres, de rövid szakasz, irodalmon kívüli okok szakították meg. A továbbra is prioritást élvező, eltérben tartott ideológiai-politikai érdekekkel ütközött Mocsár törekvése. Pedig nem kétséges, hogy ő a szocialista irodalom kategóriájában gondolkodott, a realizmus elkötelezettje volt. A Hajdú-Bihari Napló újságírója, ott is a belpolitikai rovat gazdája, az MSZMP debreceni, városi bizottságának tagja, nagy közéleti mozgástérrel. De az általa szerkesztett első szám, az 1962. 4. (július—augusztus—szeptember) élen *Frontnyitás idején* című programcikkét közölte, mellyel nyomban éles viták kereszttüzebe került. Minderről, a leváltásáig terjedő egész procedúráról részletesen beszámol

önéletírása harmadik — igaz, még kéziratban lévő — kötetében. E beszámoló részleteiből mozaikos összeállítást publikál az Alföld, nem kell tehát túlságosan nagy teret szentelnem e viharos korszak áttekintésére.

A *Frontnyitás idején* bejelenti a havi folyóirattá való átalakulást, ami nagyon fontos mozzanata a lap történetének, elevebb szellemi mozgást tesz lehetővé. Nyomban elkezd a „irodalmi állapotaink” ostromozását; „az Alföld körül csoportosulva mostantól kezdve gyakoribb és hangosabb szóval akarunk beleszólni ebbe a táborigalmába”. Az újjászervezett szerkesztőbizottság folytatni akarja az Alföld s »megengedheti« magának, hogy ne akassza vitorlát irodalmi csoportocskák, klikkek és érdekszövetségek partmenti szeleibe”. Egyesek azonban fővárosellenességet véltek kiolvasni ebből az önállósodásra való törekvésből, a centrum hatalmi pozíciójából elutasították a decentralizációs ambíciót. Ráadásul a népnek nevezett irányzat szerveződésének a lehetősége is riasztotta őket. Mocsár Gábor nem érezte eléggé a támadásokban rejlő veszélyt, a valóságosnál erősebbnek vélte helyzetét, rendíthetetlen volt igaza tudatában, támadási felületeket hagyott szerkesztői gyakorlatán, közlési döntéseiben. Bírálói, támadói nem késlekedtek, kinevezése után másfél évvel leváltatták főszerkesztői tisztségéből. Az irányzati alapon történő szerveződésnek még nagyon nem jött el az ideje; a sosem létező egységre hivatkozással más hatalmi érdekeket szolgáltak.

Az Alföld Mocsár Gábor idejében sem szépirodalmi anyagának kiemelkedő értékeivel, élvonalbeli teljesítményeivel tűnt fel. Ebben a tekintetben nem Koczogh Ákos, hanem inkább Fábrián Sándor (tegyük hozzá: Mocsár Gábor közreműködésével megvalósított) gyakorlatát követte, annak javított változatát igyekezett megvalósítani. A lapot sokkal inkább élénk vitaszelleme, határozott állásfoglalásai, a végre megvalósult havi megjelenés jobb lehetőségeit kihasználó friss reagálókészség, gyakran éles kritikai véleményei jellemezték. Ezek a kvalitások nagy figyelmet keltettek, megnőtt a példányszám is, a standokon keresték az Alföldet. Ezt az ívelést szakította meg Mocsár leváltása.

Az 1964. év első számát még ő szerkesztette, a következőt azonban „Szerkeszti a szerkesztőbizottság” felirattal jelent meg. A 7. számtól kezdve Baranyi Imre a felelős szerkesztő, aki korábban a kritikai rovatot gondozta. Az ő munkáját is bírálat érte, de mikor vállalta az „irányváltást”, bizalmat kapott. Az „intézkedők” nem törekedtek a szerkesztőbizottság szétszórására, inkább a maradást szorgalmazták. Az új főszerkesztő csak kis mértékben alakította át munkatársi gárdája összetételét. Ekkor maradt ki véglegesen a szerkesztőségből Fábrián Sándor; három új rovatvezető került be, közöttük Kovács Kálmán, aki később főszerkesztő-helyettes, majd az ötödik főszerkesztője lett az Alföldnek.

Már az 1964. évi 2. szám élén megjelent a *Számvetés, tanulmányok, feladatok* című cikk, nyilatkozat. Baranyi Imre írta, de a közlemény végére nem került oda a neve. A bizottság azzal értett egyet, hogy biztosítani kell a lap továbbélését, Debrecen és a régió egyetlen irodalmi orgánumának megőrzését, ezért kompromisszumot kötött, nem szállt szembe a nyilatkozat olyan megállapításaival sem, amelyekkel pedig nem, vagy nem egészen értett egyet. A „Számvetés” a hivatalos irodalompolitika elkötelezettségében fogalmazódott, az új főszerkesztő elsőrendű feladatának tekintette a lap helyzetének politikai-ideológiai stabilizálását. Szándékát lényegében megvalósította, de a lap így is

sokat vitt tovább korábbi törekvéseiből. Szigorúbbak lettek az egyeztetések, a mérlegelések, a műhelymunkában felerősödött a politikai-ideológiai szempontok érvényesítése.

Az Alföld 15. évfolyama már ez, a folyóiratnak kialakult a maga belső hagyományrendszere. A „Számvetés” kritikusan pillant erre a múltra: „A legellentmondásosabb szerkesztési időszak — noha a most nyilvánvalóvá vált hibák egy része már az előző években is jelentkezett — minden bizonnyal a közismert »frontnyitás«-programmal kezdődött”. Elismeri, hogy „...elkövettünk ideológiai hibákat, néha olyan súlyosakat is, hogy lapunk helytelen irányba fordult.” Mi a legnagyobb baj? Az „ellenzéki hangolású megnyilatkozások” elszaporodása! „Mindezek a hibák az eszmei offenzíva ellenében ható irodalompolitikai tendenciává rendeződhetnek...” És persze: „Az Alföld legnagyobb tehertétele kétségkívül a »népi« ideológia...” A folyóirat ezzel „A hibák kijavításának útjára tért...” — Néhány hónappal később már meg is született az első értékelés az új törekvésekről; méltányolta azon szándékot, hogy a folyóiratban „ne kapjon hangot egyfajta ellenzékiesség...” A váltás azonban inkább a nyilatkozatok, az ideologisztikus érdekű direkt kifejeződések szintjén vált szembevetendővé, és kevésbé a művek, írások, a szerkesztés mindennapi gyakorlata terén. Hiszen a munkatársi gárda alig változott. 1964 és 1968 között is publikált itt Illyés Gyula, Erdélyi József és Weöres Sándor; Veres Péter, Szabó Pál és Barsi Dénes; Fodor András, Ágh István és **Eörsi István**; Tornai József, Ladányi Mihály és Fehér Ferenc; a pályakezdő Jókai Anna, Lengyel Péter és Nádas Péter; debreceni egyetemi hallgatók: Oravecz Imre, Várkonyi Anikó és Kurucz Gyula. Tovább írta tanulmányait Barta János.

Baranyi Imre mintegy négy évig vezette az Alföld szerkesztőségét, pályáját maga törte meg tragikusan. Alig múlt 33 éves. 1968. augusztus 20-án halt meg. Néhány hónapig ezután megint nincs felelős szerkesztője a lapnak. Az októberi számot már Kovács Kálmán jegyzi, de egyelőre még helyettes főszerkesztőként. Az 1969. évi 2. számtól kezdve szerepel a neve mint már főszerkesztő.

Kovács Kálmán — Mocsár Gáborral és Baranyi Imrével ellentétben — nem tett közzé programot. Szándékok és törekvések teoretikus megfogalmazását könnyebb támadni, mint a közölt műveket. A szerkesztési gyakorlat döntései több eséllyel védhetők. Kovács Kálmán folytatni akart, a maga korrekcióit nem bízta nyilatkozatra, megvalósította a gyakorlatban. A felhalmozott szerkesztői tapasztalatok szintézisét teremti meg, a jó hagyományokat, a termékeny elgondolásokat vállalja. A korábbiaknál kiegyensúlyozottabb színvonalat biztosít, elfogulatlan értékszemléletre törekszik. Voltaképpen a 19. századi magyar irodalom kutatója, irodalomtörténész, aki azonban elsősorban és mindenekfelett Ady költészetére esküszik, de a kortárs irodalom kritikusaként is szerepel. Javítja a műhelymunkát, biztos ízléssel válogat, a szerzői gárdával jó kapcsolatokat teremt és ápol. Népszerű ember, ami jól kamatoztatható a folyóirat javára is.

De az 1970—80-as évek folyóiratszámába egyre inkább beépül a magamunkája is, így ezekről már a jellemzést, még inkább az értékelést másoknak illik megcsinálni. Mindenesetre, Kovács Kálmán de facto 1976-ig, névleg még 1978-ig volt főszerkesztője az Alföldnek. Rangos, elismert lapot, folyóirat-irodalmunk megbecsült orgánumát adta át utódjának. Akinek volt mit folytatni, volt mit továbbgondolni, a változó idő kihívásaira felelni.

Amikor Kovács Kálmán megkapta a főszerkesztői kinevezését, először fordult elő, hogy főszerkesztő-helyettest is megbíztak, Boda István személyében. A szerkesztőbizottság létszáma pedig két rovatvezetővel bővült. Kiválasztásuk jellemzi annyira a kort, hogy érdemes rá emlékezni. Simon Zoltánt szerették volna behozni, akinek akkortájt már országos figyelmet keltett a sokoldalú kritikai tevékenysége. Csakhogy Simonnak számontartott 56-os „flekkeje” volt, ezért nehezen mozdult az ügye. Mígnem szinte váratlanul megszületett a megoldás: ha vállalunk vele együtt egy pártmunkást is a szerkesztőségbe, akkor lehet, jöhet Simon Zoltán. Így lett vele együtt szerkesztő az MSZMP megyei bizottsága oktatási igazgatóságának helyettes vezetője. Egyet jobbra, egyet balra.

„Cselek” a ráció, a célszerűség ellen; a szakmai alkalmasság mellett, sőt fölött gyakran jelent meg valami egészen más. Számunkra azonban akkor az volt a fontosabb, hogy végül is bekerülhetett a szerkesztőségbe az (is), akire szükségünk volt. De ha a „külső tényező” ekkora szerepet kapott személyi kérdésekben, mennyit a közlések, a tartalmi szerkesztés legérzékenyebb ügyeiben? Kéziratokat nem kellett előzetesen benyújtani sehová, csak a külpolitikai érdeket érintő publikációk előkészítése során számolhattunk egyeztető konzultációval. Az irodalompolitika (művelődéspolitikai) legfőbb eszköze az egyszemélyes vezetői felelősség, az utólagos számonkérés volt. Hogyan működött ez a mechanizmus? Két beszédes példával mutatom be, mindkét esetet a 80-as évekből véve.

Az elv: az írói szabadság teljes, az író mindent megírhat, a szerkesztő ellenben nem közölhet akármit, mérlegelnie kell a politikai-ideológiai vonatkozásokat; az adott mű milyen szerepet tölthet be „a szocializmus építésének folyamatában”. A szerkesztő megítélése — nem is beszélve a szerzőkéről — gyakran tért el a „felsőbb szervek” állásfoglalásaitól. Ha az utóbbi véleményt szakember képviselte, akkor általában volt lehetőség a vitára, ha nem, előállt a „süketek párbeszéde”, a különmemű érvek divergáltak, nem volt találkozási lehetőségük. Ilyenkor következtek a szankciók.

Csalog Zsolt történelemből, néprajzból, régészetből szakszerűen felkészült író, aki meghatározóan erős szociológiai érdeklődéssel fordult az élet felé, az 1970-es évek magyar irodalmának egyik jellegzetes irányzatát képviseli szociográfikus-dokumentarista prózájával. Felfedezi és eredeti módon kiaknázza a „dokumentum-portré” műfaji, másrészt valóságfeltáró lehetőségeit. 1979-ben készült el kisregényszerű munkásportréi sorában „A tengert akartam látni” címmel. Munkatársunknak tekintettük, e művek kéziratából is kaptunk előzetes közlésre fejezeteket. Így jelent meg az Alföld 1980. 9. számában a *Dani meséi: a tengert akarta látni* című részlet. De közölt a műből az Élet és Irodalom meg a Kritika is. Semmilyen „háttérzaj” nem jutott el a fülünkhöz. A következő év elején, a februári számban közreadtuk a *Melós vagyok, erős vagyok* című fejezetet is. Hőse derűs szemléletű, színes, eredeti figura, aki azonban itt arról számol be keresetlen közvetlenséggel, hogy mit tapasztal maga körül, hogyan látja egy kitűnő szakmunkás a körülötte lévő valóságot, mintegy helyzetjelentést ad „a szocializmus állásáról” hazánkban. A morális torzulások, a halmozódó képtelenségek özönét érzékeli nagy megütközéssel, de nem hullik bele valamiféle

magamegadó reménytelenségbe. Csalog Zsolt előre számított az idegenkedő „hivatalos olvasatra”, hogy nem tesznek különbséget az ábrázolt figura és az ábrázoló író között, annak véleményét írói általánosítás gyanánt kezelik. Ezért mintegy védekező-magyarázó mottót írt a közlésre kerülő fejezet elé: („Mások véleményét helyeselhetjük vagy vitathatjuk — de nemcsak elfogadásra vagy elutasításra való a mások véleménye, hanem — talán mindenekelőtt — megismerésre. Különösen, ha egy adott vélemény emberek népes csoportjára jellemző. Ha kihagynám Daniból mindazt, ami benne vitatható, vagy ami nekem »nem tetszik«, megfosztanám magunkat egy visszajelzéstől, amelynek alapján majd vitatkozhatunk”). Hiába volt a bölcs, kissé didaktikus óvás: a hivatalos értelmező gépezet mozgásba lendült. A Népszabadság „felvigyázó” cikkírója három kolumnás, megtisztelően hatalmas terjedelmű írásában dörögte el dogmatikus intelmeit, adta elő magabiztos oktatását az irodalomértelmezés dolgában. Voltaképpen a kisregény hőisével vitatkozik, hogy az nem látja jól a valóságot. „Dani hallott valamit az ország mai helyzetéről, de az okokat falsul magyarázza.” Tudja, „hogyan vannak, akikhez — bár ezerszer magyaráztuk — nem jutott el a magyarázat...” — ám, hogy az íróhoz sem „jutott el”, azon végképp felháborodik. Amit a műből kiolvashatunk, „az egy kispolgári gondolkodású, hiányosan vagy rosszul értesült munkás véleménye, a felszabadulás előtti évek hazug beállítása, s a munkáshatalom vívmányainak megkérdőjelezése. Illúziókeltés, nosztalgia egyfelől, befekettetés, a kilátástalanság terjesztése másfelől. Hol itt a nagy hagyományú magyar szociografikus irodalom igazságkeresése?” — Ezen az alapon holnap nacionalista vagy fasiszta nézeteket, a terrorizmus »érveit« is csokorba lehet gyűjteni, és mint megismerésre méltót, közreadni.” Ez bizony már ügyészért kiált! „Azt ...Csalog Zsolt és az írása megjelentetésében részese is viseljük el, hogy Dani monológját mi (?) annak visszajelzéseként fogjuk fel, hogy milyen műhelymunka folyik, illetve nem folyik egyes irodalmi műhelyekben.” A Népszabadság 1981. március 15-i számában közölt egyik olvasói levél megtámogatja e vélekedést így: „Helyesen tette a szerző (mármint a cikkíró), hogy visszautasította a szociográfiával való visszaélést vagy nevezük nevén: az effajta lélek mérgezést.” Később a februári számban elkövetett súlyos vétségnek minősítették Tóth Erzsébet: *Alkalmi vers* című költeményének a közlését is. Felszólítottak bennünket *igazololó jelentés* írására, elvárva, hogy az kellően önkritikus legyen. Mi elmagyaráztuk, hogyan értelmezzük Tóth Erzsébet versét és Csalog Zsolt prózáját, és hogy miért döntöttünk a közlés mellett. A laptulajdonos a Hajdú-Bihar Megyei Tanács, ezért a kialakult ügyintézési rend szerint jelentésünket a Művelődési Osztály vezetőjének kellett címeznünk. (Másolata megtalálható az irattárunkban.) Akik, magasabb helyen, érdemben foglalkoztak az ügygel, nem fogadták el az igazoló jelentésünket, mert az valóban igazolni akarta a szerkesztőség álláspontját, szakszerű elemzést nyújtott. Újabb, más felfogású igazoló jelentést kértek tőlünk; mi jeleztük, hogy ilyet nem tudunk csinálni, hiszen csak egy véleményünk van. Erre következett a szankció. Amit mégcsak nem is a laptulajdonos, hanem a munkáltató, a Hajdú Megyei Lapkiadó Vállalat igazgatója írt alá. Mert aki tudta, mindig tovább passzolta az ilyen, mégis csak kellemetlen intézkedés vállalását. A hivatalos irat lényege: „...a szóban forgó írások megjelentetését politikailag hibásnak tartom. Megítélésem szerint nem szabad teret adni olyan írásoknak, közleményeknek, amelyek a rossz közérzet, illetve a társadalmi bírálat ürügyén az egész mai társadalmi felelősség, az egész

szocialista társadalom elutasításáig jutnak el." Ezért, megfelelő rendelkezésekre hivatkozva, „fegyelmi eljárás mellőzésével, írásbeli figyelmeztetésben” részesíti a vétkest. A fegyelmi eljárás mellőzésében lehet némi enyhítési szándék, de az esetleges eljárás lefolytatónak a megóvása is attól, hogy a tárgyalás során érvek szembesítését vállalják. Irodalmi alkotások megítélése nem nélkülözheti a szakmai megalapozottságot. Ez a tárgyalás(ok) során kiderült volna. De a képhez hozzátartozik: a helyi illetékesek eléggé látható restelkedéssel vitték végig az ügyet, a szankció miatt szinte elnézést kérve.

A másik példa legyen más természetű, egy különös, ritka „előzetes akció” kivédésének a históriája. Sütő András régóta munkatársunk, egyik kötetét már 1955-ben recenzálta az Alföld, az író még abban az évben el is látogatott Debrecenbe. Művei a 70-es évek közepe óta rendszeresen megjelennek folyóiratunkban. 1987-ben történetesen *Az álomkommandó* című drámájának a közlésére készültünk. A kézirat járt a Kortársnál is, örültünk, hogy — nem tudjuk, miért — nem ragaszkodtak hozzá. Így mi kaptuk meg a közlés jogát. A júniusi számban terveztük megjelentetését, ehhez április végén nyomdába kellett adnunk a kéziratot. Április közepe táján azonban váratlan fejlemény akarta keresztezni szándékunkat. Felhívott a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának egyik beosztott munkatársa, és közölte: a Sütő-dráma kéziratát nem küldhetjük nyomdába, nem az Alföldben fog megjelenni, hanem a Tiszatájban. Hosszú beszélgetés követte a drámára vonatkozó és stílszerűen drámainak nevezhető közlést. A beszélgetés lényege, sűrítve: Sütő András rendelkezett így? — Nem. — De tud róla? — Főszerkesztő elvtárs ne ezzel törődjön. Értse meg, hogy a legmagasabb szinten hozták ezt a döntést. — Ha egy mű tartalmát súlyosan kifogásolhatónak minősítik, ezt tudunkra adhatják. Itt azonban a közölhetőség kérdése fel sem merül. Az, hogy egy mű melyik lapban jelenjen meg, kizárólag a szerző és a szerkesztő megégyezésére tartozik. A közlésről csak akkor mondunk le, ha az író kívánja ezt. Senki más nem illetékes efféle döntésben. — (Meglehetősen elképedő viszontválasz.) De hát nem érti főszerkesztő elvtárs, hogy a kérdést eldöntötték? — Értem, de nem fogadom el. A kéziratot holnap küldjük nyomdába. Ha onnan netán valaki elvinné, számoljon a botrányal.

Agyózködő telefonok ismétlődtek. De, hogy biztosítsuk magunkat, felhívtuk Sütő Andrást. Ő nem is tudott az akcióról. Megerősítette, hogy semmiképpen sem változtatja meg a közlésre vonatkozó ígéretét. Később gyanút fogott, megsejtette, hogy miről lehet szó. Itt közben helyi felügyeleti szervünk, a megyei pártbizottság megkapta a feladatot, hogy intézkedjen a „felső döntés” érvényesítése érdekében; a pártbizottság tovább adta a kényes feladatot a tanácsnak; a megyei tanács kulturális elnökhelyettese és a helyi lapkiadó igazgatója meghívott az ügy megbeszélésére, „lerendezésére”. Amikor azonban erre a szerkesztőségéből elindultam, már kezemben volt Sütő András távirata: *„Az Álomkommandó kizárólagos közlési joga az Alföldet illeti. Távirati választ várok. — Sütő András”*. Ennek alapján nem „lerendezés”, hanem elrendezés következett. Tárgyaló partnereim maguk is szinte megkönnyebbülve vették tudomásul az egyértelművé vált helyzetet, vállalták, hogy továbbítják: a kézirat nem vihető el az Alföldtől. Az ún. „kézi irányítás” egyszeri kudarca! Meg is jelent a dráma a júniusi számunkban. Később, az ügybe beavatottak közül is többen mondták, hogy nekünk drukoltak, örültek a szerencsés végkifejletnek. Sütő a távirat után, levélben is megerősítette változatlan szándékát, illetve felvetette

egy másodlagos megoldásnak a lehetőségét: „Álláspontom változatlan. Az Alomkommandó első közlési joga az Alföldé. Ezen nem módosítottok. Ami a Tiszatájat illeti: tőlük a darab közlésére vonatkozólag semmilyen konkrét kérést nem kaptam, tehát semmilyen jóváhagyó választ nem küldhettem. Amennyiben júniusi számukat erre alapozták és ki van szedve, és minden kötél szakad, egyetlen feltételt szabok: ha ők is közölni óhajtják, ezzel a bevezető szöveggel tehetik: „S. A. darabját, melynek első közlési jogát az Alföld szerezte meg, annak jóváhagyása alapján tesszük mi is közzé, a szerző jóváhagyásával, amit S. A. az Alföld szerkesztőségének egyetértésétől tett függővé. — Ha így jó, menjen. Ha nem: lásd a fentieket.” E levél tartalmáról április 30-án kelt levelemben tájékoztattam a Tiszatáj akkori főszerkesztőjét. A másodközlésre nem került sor. Minket ez ügy miatt később semmilyen szemrehányás nem ért, sőt: elnézést kértek a beavatkozási kísérletért. Igaz, nem a telefonáló vitapartnerem, nem is az, akitől ő a megbízást, utasítást kapta. Hanem egy olyan funkcionárius látogatott el a szerkesztőségünkbe, aki egyébként szakember volt. Nem lehetetlen, hogy ő is nekünk drukolt, már az ügy kezdetétől. Tudtuk: a betiltott Tiszatáj után az újraindított lap, a szerkesztőség nehéz helyzetben volt. A „magas politika” így kívánt (volna) segíteni nekik. A Sütő-dráma esetleges közlésének a nagy presztízsértéke könnyen belátható.

4.

Itt áll egy 40 éves folyóirat a magyar kultúra közelmúltjában, jelenében. Új kihívások között, újszerű válaszok keresésének sürgető feladataival. A szerkesztőség is újrendezte sorait. Ilyenkor nem a nagyobb létszám a fontos, hanem az intenzívebb munka. A hivatásos szerkesztők számának növelése, tehetséges fiatal szakemberek bekapcsolása. 1989 novemberében kilépett a szerkesztőbizottságból három, nagy érdemeket szerzett kiváló munkatársunk. Egy tehetséges fiatal szerkesztővel egészültünk ki. A mind többet betegeskedő főszerkesztő 1990. márciusában lemondott megbízatásáról, a szerkesztőbizottság elnöke szerepkörébe lépett át. Javaslatára a laptulajdonos megyei tanács kinevezte a helyettest főszerkesztőnek, az olvasószerkesztőt főszerkesztő-helyettesnek, a szerkesztőt olvasószerkesztőnek. A fiatalabbakat akkor kell szerepbe állítani, amikor még friss a kedvük és bőséges az energiájuk.

Azt remélem, azt reméljük, hogy az Alföldnek nemcsak múltja és jelene van, de a jövőjét sem torlaszolja el leküzdhetetlen akadályok.

